

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ, УЧИНЕНИХ НА ЗАМОВЛЕННЯ НА ПОБУТОВОМУ ҐРУНТІ

Крижановська О. В.

У статті йдеться про рівень наукової розробки проблем і принципів побудови криміналістичної методики розслідування умисних убивств, учинених на замовлення на побутовому ґрунті, а також про механізм злочинної діяльності як основи створення приватної криміналістичної методики виявлення та розслідування даного виду злочинів.

Ключові слова: умисне вбивство, вчинене на замовлення на побутовому ґрунті, механізм злочинної діяльності, приватна методика розслідування, криміналістична характеристика злочину.

В статье речь идет об уровне научной разработки проблемы и принципах построения криминалистической методики расследования заказных убийств, совершенных на бытовой почве, а также о необходимости знания механизма преступной деятельности как основы создания частной криминалистической методики выявления и

расследования данного вида преступлений.

Ключевые слова: убийство, совершенное по найму на бытовой почве, механизм преступной деятельности, частная методика расследования, криминалистическая характеристика преступления.

The article refers to the level of scientific development problems and principles of forensic investigation techniques murders committed in order for household crimes, as well as the mechanism of criminal activity as a basis for the creation of private forensic techniques detect and investigate this type of crime.

Keywords: murder committed in order for household crimes, the mechanism of criminal activity private method of investigation, crime characteristic.

Нестабільність соціального, політичного та економічного життя в державі приводить до зростання

© О.В. Крижановська, 2014

злочинності.

Одним з важливих і складних завдань, що стоять перед правоохоронними органами, залишається боротьба з насильницькими злочинами проти особистості. Боротьба ця може бути ефективною й давати результати лише за умови виявлення всіх злочинних діянь, і насамперед, таких тяжких і небезпечних злочинів, як вбивства.

Умисні вбивства, вчинені на замовлення, з кожним роком набувають все більш питомої ваги серед усіх учинених убивств. Вони становлять найбільшу суспільну небезпеку серед інших обтяжуючих кваліфікуючих ознак убивства. Такі вбивства завжди вчиняються з прямим умислом, вони добре сплановані, тому важко розкриваються. Вбивства, вчинені на замовлення, набули широкого поширення при вирішенні конфліктів, що виникають на ґрунті підприємницької діяльності, при розподілі сфер впливу, для усунення політичних конкурентів.

Виявлення та розслідування умисних убивств, учинених на замовлення, відзначається великою складністю, унаслідок чого значна частина виконавців залишаються непокараними, що сприяє подальшому вчиненню злочинів. Необхідно вказати, що цей вид убивства ретельно маскується, і більше того, злочинні дії кваліфікують за ч. 1 ст. 115 КК України [1], тобто найчастіше умисне вбивство, вчинене на замовлення на побутовому ґрунті, є латентним, що також сприяє поширенню злочину.

Метою статті є дослідження та аналіз думок провідних учених-криміналістів, які заклали основи криміналістичного пізнання щодо можливості розробки приватних криміналістичних методик розслідування злочинів, та певної криміналістичної моделі побудови приватної методики розслідування умисних убивств, учинених на замовлення на побутовому ґрунті.

Значні зміни в структурі злочинності викликали необхідність пошуку додаткових напрямків у розробці заходів удосконалення роботи з охорони правопорядку й безпеки нашого суспільства. Ця ідея була розглянута в публікаціях професора В.І. Комісарова, який, розвиваючи ідеї Р.С. Белкіна, В.М. Григор'єва, А.Ф. Волинського, В.П. Лаврова, А.Г. Філіппова та інших відомих криміналістів, запропонував більш конкретні форми організації боротьби з корумпованою злочинністю, які, зрозуміло, адекватно можуть бути використані при розслідуванні умисних убивств, учинених на замовлення [2, 53].

Дослідження умисних убивств, учинених на замовлення, і прогнозування їх динаміки показують, що вони складають завершену систему зі стійким ринком попиту й пропозицій. Виявлення цих злочинів дозволяє говорити про використання вбивства, вчиненого на замовлення, як одного з основних засобів вирішення спірних питань між комерційними структурами й злочинними угрупованнями, що стосуються розподілу сфер впливу. Жертвами цього виду злочинів стають авторитети та лідери кримінального середовища, комерсанти і підприємці, громадяни, залучені до сфери відносин спадкування житла, державні службовці, особи, зайняті фінансовою діяльністю та бізнесом. Крім того, серед потерпілих певне місце займають депутати, працівники правоохоронних органів, засобів масової інформації та громадські діячі. Поряд з цим не припиняється використання найманих убивць для вирішення конфліктів у сфері сімейно-побутових відносин.

Істотний внесок у дослідження теоретичних питань, пов'язаних із криміналістичною характеристикою злочинів, унесено такими вченими, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкін, Г.Ю. Жирний, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, І.М. Лузгін, В.Г. Лукашевич, В.А. Образцов, В.А. Овечкін, В.В. Радаєв, А.Р. Ратинов, М.О. Селіванов, В.Г. Танасевич, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін.

Зокрема, Р.С. Белкін стверджує, що криміналістична характеристика є досить абстрактною категорією, яка має ніби ілюзорний характер (фантом). Ця точка зору є дискусійною, якщо взяти до уваги практичну цінність рекомендацій, зосереджених у криміналістичній характеристиці злочинів. Її елементи, система їх взаємозв'язків уже на перших етапах розслідування складають достатньо чітку картину злочину, що дозволяє правильно висунути слідчі версії й окреслити комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які забезпечать розслідування [3, 181].

Методиці розслідування вбивств присвячені роботи таких правознавців, як Т.В. Авер'янова, Ю.П. Аленіна, Ю.М. Антоняна, Т.М. Арзуманяна, І.В. Борисенка, О.Ю. Булулукова, Л.Г. Відонова, А.І. Вінберга, А.В. Дулова, В.П. Колмакова, В.А. Образцова, М.О. Селіванова, М.П. Яблокова, Я.М. Яковлева та ін. В останні роки досліджували окремі проблеми розслідування вбивств на замовлення В.П. Бахін, А.І. Бородулін, В.І. Бояров, В.Ф. Глазирін, В.О. Коновалова, М.О. Селіванов, І.В. Сервецький, Б.Ф. Тимошенко, В.Ю. Шепітько.

При розгляді питання про наукові основи побудови приватної методики розслідування багато вчених дотримуються позиції про те, що вироблення методичних рекомендацій можливе при дослідженні інформаційної бази, що складається з двох основних блоків: узагальнених відомостей про способи та обставини скоєння певних видів і груп злочинів та узагальненого досвіду їх виявлення й розслідування.

Особливості діяльності по здійсненню окремих видів і груп злочинів стосовно методики розслідування традиційно розглядаються в рамках системи "криміналістична характеристика злочинів". Що ж стосується особливостей діяльності щодо їх виявлення та розслідування, то на сьогодні єдиної думки з цього питання серед учених-криміналістів не існує. Визначаючи значення криміналістичної діяльності, учені по-різному уявляють її структуру для побудови приватних методик розслідування.

Так, на думку Н.П. Яблокова і В.Я. Колдіна, при вивченні кримінальної практики і досвіду діяльності з розслідування виявляються особливості окремих видів злочинів і закономірності злочинної діяльності.

До структури криміналістичної діяльності вони включають п'ять елементів:

- 1) типові слідчі ситуації, що виникають на різних етапах розслідування, версії та особливості планування;
- 2) першочергові та наступні методи збору доказів та іншої криміналістичної інформації;
- 3) тактичні та методичні особливості окремих слідчих дій;
- 4) особливості використання спеціальних знань при розслідуванні;
- 5) особливості попередження цього виду злочинів [4, 491].

В.А. Образцов, розглядаючи структуру приватної

методики розслідування, представляє її з таких елементів:

- 1) криміналістична характеристика досліджуваних злочинних подій;
- 2) обставини, що підлягають встановленню;
- 3) загальні положення розслідування дій даної категорії;
- 4) особливості розслідування в умовах типових ситуацій;
- 5) особливості підготовки та здійснення окремих слідчих дій [5, 320].

Такі криміналісти, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Л.Г. Відонов, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, М.В. Салтевський визначають структуру приватної криміналістичної методики, що складається із чотирьох системоутворюючих елементів:

- 1) криміналістичної характеристики аналізованих злочинів;
- 2) типових слідчих ситуацій та оптимальних програм розслідування;
- 3) особливостей планування й тактики здійснення первинних і наступних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;
- 4) тактики проведення окремих слідчих дій і супутніх оперативно-розшукових заходів при роботі з розглянутими кримінальними справами [6, 154].

І.Ф. Герасимов, розуміючи під структурою приватної методики розслідування впорядкований розгляд основних елементів, що характеризують зміст положень і рекомендацій з розслідування конкретного виду або групи злочинів, включає до її складу один елемент, що стосується характеристики злочинної події, та дев'ять елементів, які характеризують процес розслідування [7, 344].

В.К. Гавло пропонує розглядати особливості криміналістичної діяльності в рамках системи "криміналістичної характеристики розслідування злочинів". До її компонентів входять:

- 1) слідчі ситуації;
- 2) слідчі версії та напрямки розслідування;
- 3) система слідчих, оперативно-розшукових та інших організаційно-тактичних операцій.

Будь-який виділений структурний елемент у механізмі злочину може виступити в якості версії. Якщо елементи механізму злочину закономірно пов'язані між собою, то таким же чином пов'язані між собою й версії. Формування та дослідження механізму злочинної діяльності одночасно означає й створення передумов для формування типових версій. Далі система типових версій, як результат дослідження механізму злочинної діяльності, цілком логічно перетворюється на систему обставин, що підлягають пізнанню й доведенню. Таким чином створюється закономірний зв'язок між механізмом злочину, версіями та методикою розслідування [8, 190].

На базі пізнання механізму вчинення окремих видів злочинів і механізму їх виявлення створюються об'єктивні умови для розробки системи методики дослідження будь-яких злочинів.

Кримінологічна характеристика злочинів певного виду дає уявлення про типовий механізм злочинної поведінки (про зв'язок і взаємодію зовнішніх факторів об'єктивної дійсності й внутрішніх психічних процесів і станів, що детермінують рішення вчинити злочин). Вона дозволяє врахувати типологію правопорушників і жертв, відповідні регіональні відмінності та інші кримінологічні дані, які

можуть мати значення для виявлення, розслідування та запобігання злочину та ін.

Основу кримінологічної характеристики складають узагальнені дані про соціальні явища, які вплинули на формування особливостей правопорушника та його злочинну діяльність.

Деякі вчені-криміналісти намагалися розкрити сутність способу злочину й показати його зміст, не вказуючи на способи, які є характерними для вчинення того чи іншого виду злочинів. У результаті виявився практично не дослідженим головний аспект злочину - його механізм, що втілює основну, функціональну сторону злочинної діяльності винного (тобто саме той об'єкт, який насамперед повинен цікавити криміналістів), функціональну сторону дій потерпілого та інших учасників злочинної події [9, 115].

Відсутність розробленості проблематики, що стосується механізму злочину, значення цієї категорії в системі криміналістичних знань, а отже, і для криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів є безумовною підставою для організації широкого поля досліджень усіх сторін механізму злочинної дії та використання результатів таких досліджень в оперативній, експертній, слідчій і судовій практиці.

Ще в 1892 р. австрійський учений, основоположник західноєвропейської криміналістики, Ганс Гросс писав, що основу предмета криміналістики становить дослідження способів скоєння злочину та їх розслідування.

Уперше поняття "механізм злочину" увійшло у визначення предмета криміналістики в 1971 р., коли А.Н. Васильєв запропонував визначити криміналістику як "науку про організацію планомірного розслідування злочинів, ефективного виявлення, збирання та дослідження доказів відповідно до норм кримінально-процесуального закону та про попередження злочинів шляхом застосування для цих цілей спеціальних прийомів і засобів, розроблених на основі природних, технічних і деяких інших спеціальних наук і на основі вивчення механізму злочину та формування доказів" [10, 123].

А.Н. Васильєв, указуючи на важливість вивчення механізму злочину як складової частини предмету криміналістики, один із перших визначив криміналістичну категорію як "процес вчинення злочину, у тому числі його спосіб і всі дії злочинця, які можуть бути використані для виявлення та розслідування злочину".

Під механізмом злочину Р.С. Белкін розумів "складну динамічну систему, що включає в себе суб'єкт злочину, його ставлення до своїх дій, їх наслідків, співучасників; предмет посягання; спосіб вчинення та приховування злочину; злочинний результат; обстановку злочину; поведінку і дії осіб, які стали учасниками події та ін." [11, 168].

Криміналістична концепція механізму злочину пов'язана з фундаментальними положеннями криміналістики й, насамперед, з закономірностями виникнення та розвитку зв'язків і відносин у змісті злочинної діяльності суб'єкта злочину, формування й реалізації способів підготовки, вчинення й приховування злочину, виникнення та перебігу пов'язаних зі злочином явищ до і після кримінальної події (що мають значення для встановлення істини в справі), криміналістичної значимої інформації про злочин і його учасників, яка використовується для виявлення та розслідування злочинів.

Визначення механізму злочину як цілісної системи обставин, процесів і факторів, що зумовили виникнення матеріальних та інших носіїв інформації про сам злочин і його учасників, забезпечує можливість висунення загальних і приватних версій, планування розслідування, а також цілеспрямованого пошуку матеріальних наслідків злочину, встановлення особи злочинця, потерпілого, сприяє правильній кваліфікації злочинного діяння, дослідженню всіх обставин, що підлягають доказуванню відповідно до вимог закону [12, 98].

Отже, можна зробити висновок, що вивчення механізму злочину - способів його підготовки, вчинення і приховування, а також дій інших учасників злочинної події, закономірностей, що обумовили виникнення слідів, обставин, що сприяють його реалізації, наслідків злочинної діяльності - є умовою, яка робить можливою подальшу розробку більш ефективних засобів і методів боротьби зі злочинністю.

Знання механізму злочину можна покласти в основу створення криміналістичних методик виявлення та розслідування злочинів окремих видів, що й лежить в основі приватної методики розслідування умисних убивств, учинених на замовлення на побутовому ґрунті.

Як наукова категорія механізм злочину має певні відносини з іншою категорією - криміналістичною характеристикою злочинів. Проблема співвідношення цих наукових категорій є досить актуальною.

В.К. Гавло вважає, що "криміналістичний механізм злочину - це структурний компонент криміналістичної характеристики, що має істотне значення для розуміння закономірностей процесу підготовки, вчинення й приховування злочину, системного руху та перетворення дій винного, обумовлених рядом факторів кримінальної ситуації в цілях встановлення у справі істини, у теорії й на практиці цей термін став застосовуватися набагато частіше, однак підкреслюється і його провідна роль у розслідуванні. Однак слід зауважити, що поняття, значення, зміст і особливо співвідношення механізму злочину зі способом трактується по-різному. Це дає підстави вважати, що питання про тлумачення криміналістичного механізму злочину залишається дискусійним. Криміналістичний механізм злочину - взаємодіюча система елементів криміналістичної характеристики, яка відображає процес скоєння злочину, утворення його слідів, які мають значення для встановлення істини у справі. Механізм злочину охоплює не тільки центральний етап діяння - учинення злочину, а й інші етапи: початковий або підготовчий, і кінцевий, або приховування".

Також, на думку автора, важливим є визначення способу та обстановки вчинення злочину [8, 201].

Р.С. Белкін і Г.А. Густов стверджують, що поняття криміналістичної характеристики та механізму не тотожні та не поглинають один одного. У ході наукових дискусій вони прийшли до єдиного спільного висновку - у понятті криміналістичної характеристики злочинів проявляється сукупність криміналістично значущих для розслідування злочину окремих видів, відомостей, облік і знання яких необхідні для успішного виявлення та розслідування таких злочинів. Незважаючи на деякі розбіжності, майже всі вони в понятті криміналістичної характеристики включають такі елементи, як предмет злочинного посягання, місце, час і способи вчинення злочину, можливі дії злочинця для приховування слідів злочину, характер можливих доказів і місця їх локалізації,

наслідки злочину, дані про особи злочинця й потерпілого.

Враховуючи зазначене, можна сказати, що необхідна загальна криміналістична характеристика злочинів, яка буде служити основою розробки криміналістичних характеристик різних видів злочинів. Поряд з загальною криміналістичною характеристикою повинна існувати загальна категорія "механізм злочину" як теоретична основа для розробки або опису типових моделей механізмів різних видів злочинів.

Механізм злочину є одним з основних елементів криміналістичної характеристики злочинів. Знання слідчим найбільш типових механізмів злочинів певної групи дозволяє вже на початковому етапі розслідування сформулювати модель механізму вчиненого злочину й визначити місце та напрямок пошуку відсутньої інформації про злочин і його учасників.

Також і між обставинами, які підлягають доказуванню, і криміналістичною характеристикою злочину об'єктивно існує зв'язок, який має ознаки співвідношення теорії доказів і вчення про злочин. Однак це ніяк не можна розглядати як співвідношення частини та цілого [3, 195].

Обставини, що підлягають доказуванню, не є елементами криміналістичної характеристики злочину. Криміналістичні характеристики злочинів мають важливе значення для вирішення завдань про деталізацію обставин, що підлягають доказуванню в конкретних слідчих ситуаціях. Перелік обставин, що підлягають доказуванню, формують основну мету, яка визначена законодавцем при розслідуванні та судовому розгляді справи. Досягнення цієї мети обумовлене вирішенням комплексу завдань, які випливають з переліку обставин, що підлягають з'ясуванню та встановленню при розслідуванні.

При цьому необхідно враховувати, що є обставини, що підлягають з'ясуванню, які хоч і не включаються до предмету доказування, але на практиці встановлюються (наприклад, інформація про жертву злочину), тому що без них у багатьох випадках практично неможливо встановити те, що входить у предмет доказування.

Таким чином і побудована представлена приватна криміналістична методика розслідування умисних убивств, учинених на замовлення на побутовому ґрунті.

Література

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.07.2013 р. № 2258-VI. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Комиссаров В.И. Особенности расследования убийств, совершённых по найму / В.И. Комиссаров, О.В. Булаева. - М.: Издательство "Юрлитинформ", 2010. - 160 с.
3. Белкин Р.С. Криминалистика: учебник для вузов / Р.С. Белкин. - М.: Норма, 2000. - 365 с.
4. Криминалистика: Учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. - М.: Юрист, 1999. - 654 с.
5. Криминалистика: Учебник / под ред. В.Л. Образцова. - М.: Юрист, 1999. - 588 с.
6. Саінчин О.С. Криміналістична структура приватних криміналістичних методик розслідування умисних вбивств / О.С. Саінчин. - Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2013. - Випуск 4. Т. 2. - С. 153-156.
7. Криминалистика: Учебник для вузов / под ред.

И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. - М.: Высшая школа, 2000. - 652 с.

8. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. - Томск: Изд-во Томского ун-та, 1985. - 396 с.

9. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования: Монография. - Харьков: Факт, 2001. - 220 с.

10. Черечукина Л.В. Расследование убийств: Учебно-методическое пособие. - Луганск: РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2009. - 248 с.

11. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы / Р.С. Белкин. - М., 1988. - 458 с.

12. Ермолович. В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / В.Ф. Ермолович. - Минск, 2001. - 251 с.

*Крижановська О.В.,
викладач кафедри адміністративної
діяльності ОВС та економічної безпеки
ОДУВС
Надійшла до редакції: 11.12.2014*

УДК 343.72